

Henk
van der Loo
Gertjan
van Dokkum

Lichamelijke opvoeding op de basisschool

Noordhoff Uitgevers

Zevende druk

Lichamelijke opvoeding
op de basisschool
Een didactische en methodische
handleiding

Henk van der Loo

Gertjan van Dokkum

Met medewerking van

Stefan de Beukelaar

Esther Donkers-Verhoeven

Leon Luijsterburg

Irene Wijffels

Jos Zinken

Zevende druk

Noordhoff Uitgevers Groningen / Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers Groningen / Amsterdam

Omslagillustratie: iStock

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die desondanks onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich aanbevolen.

1 / 17

© 2015 Noordhoff Uitgevers bv Groningen / Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische veeleelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-85449-2

ISBN 978-90-01-84627-5

NUR 843

Woord vooraf bij de zevende druk

Competent. Dat moet je zijn om het bewegingsonderwijs op een basisschool te kunnen en mogen geven. Competent kun je worden door een adequate toerusting aan een van de initiële lerarenopleidingen in Nederland. Dat zijn op dit moment de zes Academies voor Lichamelijke Opvoeding, kortweg ALO, of een van de vele Pedagogische Academies voor het Basisonderwijs, kortweg Pabo. Deze laatste biedt naast het programma voor het bewegingsonderwijs aan de leerlingen van de groepen 1 en 2 ook een post-initieel programma aan met aandacht voor 'vakbekwaam bewegingsonderwijs' aan de leerlingen van de groepen 3 tot en met 8. Dat programma maakt van de groepsleerkracht een vakleerkracht lichamelijke opvoeding op de eigen basisschool.

De inhoud van dit boek wil een wezenlijke bijdrage leveren aan een stevig theoretisch fundament onder het praktisch didactisch-methodisch handelen in pedagogisch perspectief van alle dag.

In de opleiding moet je zelf aan de slag in je zorg ook de adequate toerusting te krijgen. Niet alleen meer volgen van onderwijsprogramma's, maar op basis van een sterkte-zwakteanalyse aan de slag om je persoonlijke leerdoelen te realiseren. Wanneer dat in de loop van de opleiding lukt, kun je zeggen dat je startcompetent geworden bent om als vakleerkracht LO aan de slag te gaan.

Ook voor een derde doelgroep kan het boek betekenisvol zijn. Die doelgroep bestaat uit studenten van een Centraal Instituut voor Opleiding van Sportleiders, kortweg CIOS, of een van de opleidingen Sport en Bewegen (SB) aan een ROC. Zij worden als Leraar Ondersteuner BewegingsOnderwijs en Sport (LOBOS) bij de praktijk van het bewegingsonderwijs op een basisschool steeds vaker ingeschakeld. Alhoewel zij niet de zelfstandig functionerende vakleerkracht LO worden, biedt het boek handvatten om de horizon op een vakbekwame betrokkenheid bij de wekelijkse lessen LO te verbreden.

De inhoud is vanuit een breed theoretisch kader opgezet en ingevuld. Daarbij geldt dat houvast een belangrijke garantie biedt voor veiligheid. Niet onbelangrijk. Want ook voor de aan jouw zorg toevertrouwde leerlingen geldt dat veiligheid voorwaarde is voor exploratie! Als vakleerkracht moet je weten waar het binnen de lichamelijke opvoeding op een basisschool om gaat. Het bestaande boek is daarom op dit punt kritisch doorgelicht en aangevuld.

De bestaande opzet van het boek is gehandhaafd. Een casus zet de toon voor de inhoud van een hoofdstuk. Kantlijnbegrippen maken duidelijk welke accenten er in de verschillende delen van een hoofdstuk worden gelegd. Vragen en opdrachten bieden de mogelijkheid om de inhoud van een hoofdstuk – individueel of in een groepje – nog eens de revue te laten passeren en te verdiepen. Voor jou als geïnteresseerde gebruiker wordt dan duidelijk of en in welke mate er sprake is van het beheersen van de stof. Een samen-

vatting van ieder hoofdstuk is terug te vinden op de digitale ondersteuning bij het boek. Die ondersteuning vind je op www.lichamelijkeopvoeding.noordhoff.nl. Daar vind je ook digitaal beeldmateriaal, een groot aantal ja-neevragen met feedback en andere opleidings- en vakrelevante informatie.

Wat ook gebleven is, is dat het boek in de je-vorm geschreven is. Daarmee blijf je als gebruiker direct aangesproken. Wat onveranderd is: het boek is opgezet rond de factoren die het model van de didactische analyse opbouwen. Het blijven de kapstokken waaraan jij het eigen didactisch handelen kunt ophangen. Ook dat biedt houvast. Het model kun je gebruiken voor het didactische handelen dat wil zeggen voor de voorbereiding, de realisatie én de evaluatie van de les. Nieuw daarbij is dat dit vertrouwde 'oude' maar praktijkrelevante model een doorvertaling heeft gekregen naar beweeg- en sportsituaties.

Omdat passend onderwijs, inclusief zorgverbredend handelen, een wezenlijke opdracht is voor iedere leraar is dat thema losgeknipt van het hoofdstuk over evalueren. In hoofdstuk 13 wordt deze thematiek inhoudelijk behandeld vanuit de opdracht dat iedere school aandacht moet hebben voor passend onderwijs.

De inhoudelijke uitwerking van de grondvormen van bewegen, in de zesde druk het hart van het boek, is los komen te staan van de theorie. In deze vernieuwde zevende druk is het een bijlage geworden die aansluit bij de theoretische fundering, uitgewerkt in de basishoofdstukken die eraan voorafgaan. De praktijk biedt je houvast met betrekking tot een bezinning op de vraag 'op welke wijze kies je als (vak)leerkracht de leerinhoud voor de te geven lessen? Tegen welke problemen loop je dan aan wanneer je moet kiezen voor een opbouw van de leerinhoud in methodisch perspectief?'

Het aantal hoofdstukken is uitgebreid van 9 naar 14. De inhoud ervan is geactualiseerd. Ieder hoofdstuk heeft een eigen kernthema. Omdat een goede werkorganisatie een belangrijke voorwaarde is voor het welslagen van jouw vakdidactisch en methodisch handelen is het thema organiseren losgeknipt uit het hoofdstuk over didactische werkvormen. Het gaat daarom vooraf aan het hoofdstuk waarin het accent ligt op 'in beweging zetten' en 'het verlenen van adequate leerhulp'.

Het gaat om jou als vakleerkracht

Het boek is naar jou toe geschreven, in de je-vorm. Daarmee hopen we dat jij je ook aangesproken voelt. Het gaat om een theoretische en praktische basis om als vakleerkracht naar behoren te kunnen functioneren. Naar behoren wil zeggen als een competente leraar LO. Competent in je taken op micro- en mesoniveau. Na je afstuderen zul je steeds vaker met taken op macroniveau geconfronteerd worden. Die taken kun je dan aan op basis van de competenties die je tijdens de opleiding en de eerste jaren van je functioneren op een basisschool verworven hebt in het handelen op micro- en mesoniveau.

Dank

Vanaf het moment dat ik mij heb gericht op het herschrijven van de bestaande zesde druk is er sprake geweest van een constructieve samenwerking met een groep collega's verbonden aan Fontys Sporthogeschool. Mijn dank

gaat uit naar Esther Donkers-Verhoeven, Irene Wijffels, Stefan de Beukelaar, Leon Luijsterburg, Jos Zinken en Gertjan van Dokkum. Laatstgenoemde heeft mijn opleidingstaak overgenomen en de groep aangestuurd. Zijn opleidingsvisie heeft aanstekelijk gewerkt, niet alleen op de groep maar ook op mij. In alles gaat daarbij op dat je gemerkt hebt dat vakmanschap meester-schap is! Dan kost het ook geen moeite om terug te treden. Ik heb losgelaten met de gedachte: het boek is binnen Fontys Sporthogeschool in goede handen. Er wordt met plezier mee gewerkt en de studenten leveren positieve feedback. Docenten en studenten hebben er houvast aan.

Met een DANK JE WEL wil ik aangeven hoe ik de samenwerking op prijs heb gesteld. Fontys Sporthogeschool heeft de inhoud van het boek als opleidingsboek omarmd. Wij zijn ervan overtuigd dat de inhoud ook betekenisvol kan zijn voor de hiervoor genoemde opleidingen, die met enthousiasme en deskundigheid proberen nieuwe generaties vakleerkrachten lichamelijke opvoeding startcompetent te maken. Met de inhoud van dit boek kan een stevig theoretisch fundament gelegd worden.

Mijn dank en waardering gaan ook uit naar Peter van Brunschot, docent aan Fontys Sporthogeschool, en Maartje Smulders, vakleerkracht op Jenaplan-basisschool De Bijenkorf in Eindhoven, die hebben gezorgd voor de verfrissing van het beeldmateriaal.

Ten slotte spreek ik mijn dank uit naar Hans Berndsen, directeur van De Bijenkorf, die Peter en Maartje de ruimte heeft geboden om de foto's te maken.

Wanneer je als belangstellende en betrokken lezer kritisch opbouwende kanttekeningen bij de opzet en/of inhoud van deze zevende druk wilt plaatsen, dan sta ik daar graag voor open. Ik kan aan het einde van dit woord vooraf beter zeggen: daar staan wij graag voor open!

Met name in het licht van de nieuwe opleidingspraktijk zijn je opmerkingen en suggesties op basis van opgedane werkervaringen van harte welkom.

Namens het schrijverscollectief
Hilvarenbeek, november 2014
Henk M.P.G. van der Loo

Lichamelijke opvoeding op de basisschool

Een didactische en methodische handleiding

Deze vernieuwde uitgave is opgedragen aan Merel, Joost, Josephine, Pleuntje, Gijs, Hugo, Floor, Saartje, Marie, Lotte, Sophie, Stijn en alle jongens en meisjes die de komende jaren willen genieten van goed bewegingsonderwijs op de basisschool.

Inhoud

Inleiding 11

- 1 Lichamelijke opvoeding op de basisschool 17**
 - 1.1 De basisschool: de basis wordt gelegd 18
 - 1.2 Kerntaken lichamelijke opvoeding: ontplooiën en toerusten 21
Vragen en opdrachten 23
- 2 Het bewegingsgedrag: een dialoog tussen een leerling en zijn wereld 25**
 - 2.1 Menselijk zich bewegen als dialoog 26
 - 2.2 De dialoog in tijd en plaats ... veranderlijk? 32
Vragen en opdrachten 33
- 3 Menselijk zich bewegen in pedagogisch perspectief 35**
 - 3.1 Pedagogische opdracht 36
 - 3.2 Lichamelijke opvoeding, waardevol en waardenvol tegelijk 41
 - 3.3 De leerkracht lichamelijke opvoeding als gids, filter en grenzensteller 41
Vragen en opdrachten 43
- 4 Het didactisch handelen nader beschouwd en in model gebracht 45**
 - 4.1 Houvast biedt veiligheid 46
 - 4.2 Didactische sleutelvragen 46
 - 4.3 Het model van de didactische analyse als werkmodel 51
 - 4.4 Didactisch model voor lessen lichamelijke opvoeding 52
 - 4.5 Samenhang in de praktijk 53
Vragen en opdrachten 56
- 5 Beginsituatie 59**
 - 5.1 Oog hebben voor een goed begin 61
 - 5.2 De ontwikkeling van de vier- tot twaalfjarige leerling op de basisschool 61
 - 5.3 De beginsituatie: wat nog meer? 73
 - 5.4 Vaststellen en formuleren van de beginsituatie 75
Vragen en opdrachten 79
- 6 Doelstellingen nader beschouwd 81**
 - 6.1 Doelstellingen: een complex probleem 83
 - 6.2 Algemene doelstellingen 84
 - 6.3 Kerndoelen 86
 - 6.4 Tussendoelen: de brug tussen kerndoelen en lesdoelstellingen 87

- 6.5 Doelstellingen: een nadere concretisering [88](#)
- 6.6 Concrete lesdoelstelling: een werkformule [90](#)
- 6.7 Beginsituatie en doelstellingen: en dan? [94](#)
[Vragen en opdrachten 96](#)

- 7 Leerinhoud [99](#)**
 - 7.1 Leerinhoud: maak er werk van [100](#)
 - 7.2 Criteria voor de keuze van de leerinhoud [101](#)
 - 7.3 Het tandmodel [102](#)
 - 7.4 Leerinhoud in methodisch perspectief [106](#)
 - 7.5 Sportspelonderwijs in methodisch perspectief [115](#)
[Vragen en opdrachten 135](#)

- 8 Organisatie [139](#)**
 - 8.1 Een goede organisatie [140](#)
 - 8.2 Samen klaarzetten van de organisatie [143](#)
 - 8.3 De zorg voor een intensieve organisatie [145](#)
 - 8.4 Intensiveren in de praktijk: enkele voorbeelden [147](#)
 - 8.5 Het veranderen en aanpassen van de gekozen werkorganisatie [153](#)
[Vragen en opdrachten 155](#)

- 9 Didactische werkvormen [157](#)**
 - 9.1 Plaatsbepaling en omschrijving [159](#)
 - 9.2 Didactische werkvormen: gedragswijzen van de leerkracht [159](#)
 - 9.3 Leeractiviteiten: gedragswijzen van de leerlingen [168](#)
 - 9.4 Didactische werkvormen en leeractiviteiten, oog voor de praktijk [169](#)
[Vragen en opdrachten 172](#)

- 10 Instructie [175](#)**
 - 10.1 Instructie nader beschouwd [176](#)
 - 10.2 Instructie in relatie tot didactische werkvorm [178](#)
 - 10.3 Vriendelijk leidinggeven [179](#)
 - 10.4 Het in beweging zetten van leerlingen [180](#)
[Vragen en opdrachten 182](#)

- 11 Evaluatie [185](#)**
 - 11.1 Een plaatsbepaling [186](#)
 - 11.2 Evalueren: wanneer en waarom? [187](#)
 - 11.3 Evalueren: wat? [187](#)
 - 11.4 Evalueren: door wie en op welke wijze? [191](#)
[Vragen en opdrachten 199](#)

- 12 Passend onderwijs vraagt om zorgverbrekend handelen [201](#)**
 - 12.1 Passend onderwijs [202](#)
 - 12.2 Zorgverbreding [207](#)
[Vragen en opdrachten 218](#)

- 13 Plannen als uitdaging [221](#)**
 - 13.1 Goed onderwijs vraagt om een planmatige aanpak [222](#)
 - 13.2 Een schoolgebonden aanpak [225](#)
 - 13.3 Een groepsgebonden aanpak [226](#)

- 13.4 De concrete les: oog voor het lesplan 229
- 13.5 Lesvoorbereiding: maak er werk van! 242
Vragen en opdrachten 249

- 14 Een eigentijdse accommodatie 251**
 - 14.1 Aansluiten bij het vakwerkplan 252
 - 14.2 Financiering van de accommodatie 252
 - 14.3 Een eigentijdse inrichting 253
 - 14.4 De speelplaats, een plaats om te spelen? 258
 - 14.5 Voor een goed advies 260
Vragen en opdrachten 262

- 15 Didactisch-methodisch handelen in de praktijk 265**
 - 15.1 Rollen 266
 - 15.2 Duikelen 270
 - 15.3 Klauteren en klimmen 273
 - 15.4 Springen 277
 - 15.5 Balanceren 281
 - 15.6 Zwaaien 285
 - 15.7 Heffen en dragen 288
 - 15.8 Trekken en duwen 291
 - 15.9 Lopen 292
 - 15.10 Tik- en loopspelen 296
Vragen en opdrachten 300

- Literatuuroverzicht 302**

- Illustratieverantwoording 305**

- Register 306**

Inleiding

Goed onderwijs vraagt om een gedegen, eigentijdse en toekomstgerichte opleiding. De tijd van alleen maar leraar zijn is voorbij. Dat geldt ook voor het team van groepsleerkrachten dat, in de ideale situatie, samen met een vakleerkracht bewegingsonderwijs de zorg voor een eigentijds en toekomstgericht programma voor dit vormingsgebied op zich neemt. De zorg voor kwaliteit wordt zichtbaar tijdens de verschillende taken die worden gerealiseerd. In die taakstelling is de laatste jaren sprake van een verschuiving van het typisch eigene van de docent naar de taak en functie van begeleider van leerlingen die vragen om een op maat gesneden programma. Lesgeven én begeleiden gaan in de ideale situatie hand in hand.

Tijdens de praktijk van de beroepsvaardigheden zul je ontdekken dat ook aan leerlingen op een basisschool een bepaalde en gedoseerde verantwoordelijkheid kan worden gegeven tijdens de realisatie van het schoolgebonden vakwerkplan bewegingsonderwijs. Hoe groot die verantwoordelijkheid kan zijn, zal moeten worden vastgesteld binnen het teamoverleg waar jij als vakleerkracht je eigen plaats hebt verworven.

In het woord vooraf heb je reeds kunnen lezen dat de bevoegdheid om bewegingsonderwijs te mogen geven een nieuwe regeling kent. Wil je als groepsleerkracht het bewegingsonderwijs ook geven aan de leerlingen in de groepen 3 tot en met 8, dan kan dat alleen wanneer je met goed gevolg hebt deelgenomen aan het volledige programma voor de 'Leergang vakbekwaam bewegingsonderwijs'. Deze opleiding bestaat uit 3 blokken, waarvan het eerste blok veelal tijdens de reguliere Pabo wordt aangeboden. De blokken 2 en 3 worden vervolgens in een post-hbo-traject aangeboden, na de Pabo. Je bent dan een vakleerkracht nieuwe stijl voor de eigen basisschool. Vakleerkracht ben je ook wanneer je de initiële opleiding hebt gevolgd aan een van de zes Academies voor Lichamelijke Opvoeding. Je bent dan startcompetent om als leraar lichamelijke opvoeding aan de slag te gaan. Je vindt zo'n opleiding in Amsterdam, Eindhoven, Groningen, Den Haag, Nijmegen en Zwolle.

Met het oog op deze nieuwe situatie is de zesde druk aangepast. Met deze vernieuwde uitgave hopen we een stevig theoretisch fundament te leggen onder het praktisch-methodisch handelen in pedagogisch perspectief. Een mond vol!

Met het oog op dat handelen wordt in veertien hoofdstukken de relevante theorie uitgewerkt.

In *hoofdstuk 1* wordt in hoofdlijnen aangegeven wat het betekent dat op de basisschool de basis wordt gelegd. Dat geldt ook voor de lichamelijke opvoeding. Binnen dit vormingsgebied ligt het accent op ontplooiën én toerusten. Daarmee zijn de kerntaken aangegeven.

In *hoofdstuk 2* wordt de basis gelegd voor de theorie over menselijk zich bewegen. Er wordt stilgestaan bij de relatie tussen *ik-ding-ander* en de dimensies die aan de *ik*-component, de bewegende leerling, onderscheiden worden. Daarbij wordt opgemerkt dat de relatie zowel antropologisch constant is als cultuur-historisch variabel.

In *hoofdstuk 3* wordt uitgelegd wat het wil zeggen dat er achter alle didactisch-methodisch handelen een pedagogische opdracht ligt. Tijdens de verschillende lessen lichamelijke opvoeding wordt door de lesdoelstellingen een bijdrage geleverd aan de vakeigen vormingsdoelstellingen en de vakoverstijgende vormingsdoelstelling. Daaruit blijkt dat lichamelijke opvoeding niet vrijblijvend is, maar waardevol en waardenvol tegelijk. Als vakleerkracht ben je daarbij gids, filter en grenzensteller.

In *hoofdstuk 4* wordt aan de hand van een aantal didactische sleutelvragen een model aangereikt om als vakleerkracht greep te krijgen op het onderwijs in het algemeen en de les lichamelijke opvoeding in het bijzonder. Houvast biedt immers veiligheid. De sleutelvragen vormen een belangrijke basis voor het model van de didactische analyse. Een model dat al heel veel jaren bepalend is voor de praktijk van de voorbereiding van het onderwijs en ook de voorbereiding van de les lichamelijke opvoeding. Mede op basis van de ervaring die een groep docenten aan Fontys Sporthogeschool heeft opgedaan, is het bestaande werkmodel van de didactische analyse doorvertaald naar beweeg- en sportsituaties. Met een voorbeeld uit de praktijk wordt de samenhang tussen de onderscheiden factoren in het werkmodel verduidelijkt. Daarmee wordt een brug geslagen tussen de theorie naar de praktijk.

In *hoofdstuk 5* wordt stilgestaan bij de beginsituatie als de allesbepalende factor voor de inhoud van het onderwijs en dus ook voor de inhoud van het bewegingsonderwijs. Een goed zicht op de beginsituatie heb je nodig om ook je doelstellingen vast te kunnen stellen. Wanneer je de relatie tussen beginsituatie en doelstellingen voor de verschillende groepen op een basisschool hebt ingevuld, kun je verder. Dan kun je ook makkelijker iets zeggen over de factoren in het model die de brug slaan tussen de vastgestelde beginsituatie en de beoogde doelstellingen.

Als vakleerkracht moet je op de hoogte zijn van de voorwaarden voor de ontwikkeling en het typisch eigene van de leerlingen waaraan je lesgeeft. Zo wordt in hoofdlijnen aandacht besteed aan de ontwikkeling van de vier- tot twaalfjarige leerling op een basisschool. Op basis van de kerngegevens worden de consequenties ervan voor de praktijk aangegeven.

Dat onderwijs verre van vrijblijvend is, staat als een paal boven water. In *hoofdstuk 6* staat het probleem van de doelstellingen centraal. Waar draait het om in het onderwijs en in het bewegingsonderwijs op een basisschool? Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de algemene doelstellingen, de kerndoelen voor de lichamelijke opvoeding, de tussendoelen en uiteindelijk de concrete lesdoelstellingen.

In *hoofdstuk 7* staat de kern van de lichamelijke opvoeding centraal: de leerinhouden waarmee je als vakleerkracht het bewegingsgedrag van de leerlingen probeert te optimaliseren. In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij de criteria voor de keuze van de leerinhoud, de betekenis van het tandmodel, de leerinhoud in methodisch perspectief en de fasen in de leergang.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met praktijkrelevante informatie over de didactiek en de methodiek van het sportspelonderwijs op de basisschool.

Dan volgen enkele hoofdstukken die duidelijk aan elkaar gekoppeld zijn, maar omwille van de praktijk los van elkaar behandeld worden. Tijdens het didactisch-methodisch handelen ontmoet jij als vakleerkracht de leerlingen rond de gekozen inhoud. Er is sprake van een relatie tussen de didactische werkvormen en de leeractiviteiten. Omdat een goede werkorganisatie een belangrijke voorwaarde is voor een goede interactie, is het organiseren losgekoppeld van het hoofdstuk over didactische werkvormen.

In *hoofdstuk 8* staat organiseren centraal. Daarbij wordt gewezen op een belangrijke eis aan de werkorganisatie. Die moet uitnodigend, veilig en zinvol zijn voor alle leerlingen. Naar de praktijk worden suggesties gedaan om de intensiteit binnen een les te vergroten. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen kwantitatief en kwalitatief intensiveren.

In *hoofdstuk 9* wordt op basis van een goede werkorganisatie aandacht besteed aan de didactische werkvormen als gedragswijzen van de leerkracht. Twee kernpunten staan dan centraal: in beweging zetten en begeleiden van leerlingen opdat ze de kans krijgen het bewegend zich gedragen te optimaliseren.

Hoofdstuk 10 zoekt daar nader op in door stil te staan bij de betekenis van een goede instructie.

Bij al je doen en laten kun je als vakleerkracht niet om de evaluatie als waardebeoordeling van een les of lessenserie heen. Een waardebeoordeling die duidelijk maakt of je erin geslaagd bent 'echt' en 'goed' en dus adequaat te handelen. In *hoofdstuk 11* wordt *evalueren als probleem* nader uitgewerkt. Zo wordt antwoord gegeven op de vraag: wanneer, waarom, wat, door wie en op welke wijze evalueren? Daarnaast is er aandacht voor zowel de beoordeling van het eigen didactisch-methodisch handelen als het beoordelen van het bewegend zich gedragen van de leerlingen.

Als team en vakleerkracht kun je niet om de consequenties van de wet Passend Onderwijs heen. Dit thema wordt in *hoofdstuk 12* nader uitgewerkt. Met dank aan Irene Wijffels heeft het thema een aangepaste inhoud gekregen. Centraal staan de volgende begrippen: zorgplicht, zorgverbreding, zorgstructuur, zorgverbredend handelen, diagnostiek, handelingsplan, differentiatie, steunlessen en motorische remedial teaching. In de bespreking van deze aandachtspunten gaat het om een grove schets. Echt adequaat optreden vraagt van jou om een eigen scholing in een postinitieel traject. Je kunt daarvoor terecht bij opleidingen die zich meer richten op de hulpvraag van leerlingen in het speciaal onderwijs. De docenten binnen de Alo of Pabo kunnen je daarvoor de juiste weg wijzen.

Na de bespreking van de verschillende factoren in het model van de didactische analyse gaat de aandacht in *hoofdstuk 13* uit naar plannen als uitdaging. Jouw didactisch-methodisch handelen in pedagogisch perspectief vraagt om een planmatige aanpak. Zo wordt gewezen op de betekenis van een schoolgebonden aanpak. Die aanpak vraagt om een doorvertaling naar

een groepsgebonden aanpak en uiteindelijk om een concretisering in het lesplan.

Voor de voorbereiding van de concrete les bieden een aantal didactische vragen houvast om van een lesplan gebruik te kunnen maken. Duidelijk wordt waar het in de verschillende lesonderdelen om gaat met betrekking tot het doel van het lesonderdeel, jouw taak als verantwoordelijke leerkracht en de aard van de leerinhoud. Voor de concrete voorbereiding maak je tijdens de opleiding gebruik van een lesvoorbereidingsformulier. De opzet en de inhoud daarvan worden toegelicht.

De praktijk van de lichamelijke opvoeding vraagt om ruimten, toestellen en materialen. Als vakleerkracht moet je dan weten welke eisen aan de accommodatie en de inrichting ervan gesteld worden. *Hoofdstuk 14* gaat hierover. Je vindt er informatie over de basisgegevens voor de financiering van de inrichting, de criteria voor een eigentijdse en toekomstgerichte inrichting.

Daarnaast wordt er gewezen op enkele websites waarop je actuele informatie vindt wanneer je keuzes moet maken voor een eigentijdse inrichting van een tot bewegen uitnodigende accommodatie. In de laatste paragraaf vind je een overzicht van enkele bedrijven die je graag van advies willen voorzien wanneer je een bestaande of een nieuwe accommodatie mag gaan inrichten.

Advies kun je ook gebruiken wanneer jij de kans krijgt om een speelplaats in te richten. Een goed ingerichte speelplaats heeft voor de totale ontwikkeling van de leerlingen een eigen betekenis. Daar wordt het hoofdstuk mee afgesloten.

In *hoofdstuk 15* vind je de doorvertaling van de theorie van hoofdstuk zeven (leerinhouden in methodisch perspectief) naar de praktijk van alledag.

Je vindt daar informatie over de grondvormen: rollen, duikelen, klauteren, klimmen, springen, balanceren, zwaaien, heffen en dragen, trekken en duwen, lopen en ten slotte de tikspelen omdat je daar niet omheen kunt in de praktijk. De verschillende grondvormen worden op basis van een vast format inhoudelijk en methodisch uitgewerkt. Het biedt je houvast bij het didactisch-methodisch handelen in pedagogisch perspectief.

Ten slotte

In dit boek worden de termen ‘lichamelijke opvoeding’ en ‘bewegingsonderwijs’ naast en door elkaar gebruikt. Wanneer in het boek gesproken wordt over de vakleerkracht en in de uitwerking over hij, de mannelijke persoon, sluiten we zij als de vrouwelijke persoon in.

Als lezer en gebruiker kun je met de inhoud van dit boek aan de slag. Daar gaat het om. Kennisnemen van de inhoud geeft je in ieder geval het gevoel dat je weet waar je mee bezig bent ten bate van het optimaliseren van het bewegend zich gedragen van de leerlingen die aan jouw zorg worden toevertrouwd. Stel hen niet teleur. Zorg ervoor dat ze de kans krijgen de spontane bewegingsdrang op een eigentijdse en toekomstgerichte wijze te ontladen. Niet vrijblijvend, maar op basis van een duidelijk planmatige aanpak. Je zult daar als competente vakleerkracht LO graag je bijdrage aan leveren. Veel succes ermee en ... geniet er ook zelf van!

Videofragmenten

Bij de volgende paragrafen en subparagrafen zijn videofragmenten beschikbaar. Zie hiervoor de site:

www.lichamelijkeopvoedingopdebasisschool.noordhoff.nl.

Inleiding

Hoofdstuk 2

- 2.1 Menselijk zich bewegen als dialoog
 - 2.1.1 De ik-factor: een meerdimensionale ontwikkeling
 - 2.1.2 Het DING als factor
 - 2.1.3 De *ander* als factor

Hoofdstuk 7

- 7.3 Het tandmodel
 - 7.3.1 Grondvormen van bewegen
 - 7.3.2 Disciplinetechnieken
 - 7.5.3 Objectieve momenten (Spelidee)
 - 7.4.4 Differentiatie binnen de leergang
 - 7.5.3 De structuur van het sportspel
 - 7.5.5 Consequenties voor de praktijk

Hoofdstuk 8

- 8.1 Een goede organisatie
- 8.3 De zorg voor een intensieve organisatie
 - 8.4.1 Kwantitatief intensiveren

Hoofdstuk 9

- 9.2.2 De controle en het begeleiden van de leerlingen (Materiële leerhulp en Personele leerhulp)

Hoofdstuk 15

- 15.1 Rollen (Hulpverleners)
- 15.2 Duikelen (Meest voorkomende problemen en Hulpverleners)
- 15.3 Klauteren en klimmen (Methodische hulpmiddelen en Vervolg van de grondvorm: uitbouwmogelijkheden)
- 15.4 Springen (Hulpverleners en Steunspringen)
- 15.5 Balanceren (Methodische hulpmiddelen, Hulpverleners en Vervolg van de grondvorm)
- 15.6 Zwaaien (Schommelen, Zwaaien aan de touwen, Zwaaien aan de ringen en Zwaaien beëindigen)
- 15.7 Heffen en dragen (6-w-systeem)

De videofragmenten zijn in het boek aangegeven met het symbool in de marge.

1

Lichamelijke opvoeding op de basisschool

- 1.1 De basisschool: de basis wordt gelegd
- 1.2 Kerntaken lichamelijke opvoeding: ontplooiën en toerusten

KINDEREN BEWEGEN

‘Zullen we?’ ‘Oké ...!’

‘Vandaag nog hoger!’ Samen hollen Gijs en Joost naar de grote boom achter in de tuin. Na de afspraak, wie zal beginnen, klauteren ze behendig omhoog. ‘Het eerste stuk is een makkie, al zo vaak gedaan,’ zegt Gijs. Halverwege nemen ze een pauze; ze gaan op een tak zitten en kijken elkaar zelfverzekerd aan.

‘Zullen we verder gaan? Dat kunnen we best,’ zeggen ze tegen elkaar. Iets voorzigtiger nu en tegen elkaar pratend over de schuine, hoge en moeilijke tak, gaan ze verder. Af en toe klinkt er een kreet of wordt er gewacht en naar elkaar gekeken om de volgende mijlpaal te bereiken. De een werpt een blik naar de ander en een nieuwe pauze volgt. ‘Wauw ... wat zitten we al hoog. Je moet je nu wel heel goed vasthouden,’ waarschuwen ze elkaar. Joost kijkt naar boven en Gijs roept: ‘Je kunt via dat stompje aan de achterkant naar de tak erboven’. Dat had Joost nog niet gezien en heel voorzichtig doet hij nu wat Gijs hem adviseert. De takken worden steeds dunner en wiebelen behoorlijk.

‘Gijs, jij kunt ook hoger hoor. Als je nu ...’, en Gijs is al onderweg. Na enkele spannende ogenblikken zitten ze op gelijke hoogte. Wat kunnen ze nu ver kijken! In de verte komt wat bekends aan fietsen. ‘Joe-hoe ..., we zitten hier!!!’ Waarop moeder geschrokken naar boven kijkt en op het moment dat zij wil zeggen ‘Voorzichtig hoor, anders ...’, roepen de twee boven in de boom: ‘Je hoeft niet bang te zijn, we komen er zo aan’. En even later staan ze met een glunderend gezicht weer veilig bij moeder op de grond.

Lichamelijke opvoeding op de basisschool is een mooie opdracht. Groepsleerkrachten en vakleerkrachten werken samen om leerlingen in hun ontwikkeling te stimuleren en uit te dagen. Om deze ontwikkeling verantwoord te ondersteunen is het nodig om bewust en planmatig te werk te gaan. Daarom is het voor jou als vakleerkracht in opleiding van belang dat je weet waar je voor komt te staan wanneer jij verantwoordelijk wordt gesteld voor de realisatie van een goed programma. Dit vraagt vakmanschap, kennis van zaken, creativiteit en soms wat lef.

Met dit eerste hoofdstuk willen we de basis voor die kennis leggen door stil te staan bij de kerntaken voor het onderwijs in het algemeen en de lichamelijke opvoeding in het bijzonder. Voor jou als verantwoordelijke leerkracht ligt er dan een belangrijke taak om het bewegingsgedrag van de leerlingen in positieve zin te beïnvloeden. In die praktijk gaat het immers om een relatie tussen de bewegende leerlingen en jou als leerkracht in situaties die betekenisvol zijn voor datgene wat je met die leerlingen wilt bereiken. Ook in het naschoolse beweegaanbod en in de samenwerking met buurt, verenigingen en gemeente wordt er steeds vaker een beroep gedaan op de vakleerkracht lichamelijke opvoeding, en dat ben jij!

1.1 De basisschool: de basis wordt gelegd

Om je een beeld te vormen waar het binnen het onderwijs op een basisschool om gaat, staan we stil bij enkele punten die bepalend zijn voor de kwaliteit van het onderwijs op de basisschool:

- wettelijke basis
- uitgangspunten voor het basisonderwijs
- taken basisonderwijs

1.1.1 Wettelijke basis

Het zou te ver voeren om alle gegevens uit de Wet op het Primair Onderwijs, kortweg WPO, hier weer te geven. We willen wel wijzen op de betekenis van deze wet. Je kunt de inhoud van de regelgeving over de inhoud van het basisonderwijs en alle daartoe horende vak- en vormingsgebieden vinden op de websites van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Stichting Leerplan Ontwikkeling. Raadpleeg daarvoor www.minocw.nl en www.slo.nl.

1.1.2 Uitgangspunten basisonderwijs

In een discussienota *Naar een onderwijsleerplan basisschool* worden een aantal uitgangspunten geformuleerd die nog steeds richtinggevend zijn voor de inhoud van het onderwijs op een basisschool. Die uitgangspunten zijn:

Kinderen zijn verschillend en gelijkwaardig

In de ontwikkeling van kinderen zijn overeenkomsten te constateren in die zin, dat een aantal stappen of stadia te onderscheiden zijn die alle kinderen doorlopen. Echter, hoe een kind zich zal ontwikkelen, hangt af van zowel de mogelijkheden die het kind in aanleg heeft, als van de mogelijkheden die er voor hem of haar zijn of worden geschapen. Dit houdt in dat we in het onderwijs oog moeten hebben voor zowel de groep als het individu in die groep. Daarbij wordt opgemerkt dat ieder kind, op welk ontwikkelingsniveau het zich ook bevindt, even waardevol is als het andere. Dit heeft onder andere

verstreckende gevolgen gehad voor de regelgeving die in het kader van het passend onderwijs is vastgesteld. Een basisschool zal steeds vaker geconfronteerd worden met leerlingen die een brede zorg nodig hebben. Daar waar leerlingen vroeger sneller werden doorverwezen naar een school voor speciaal onderwijs, staat een basisschool nu voor de taak zelf een antwoord te moeten geven op de verschillende hulpvragen van de eigen leerlingen. Vaak wordt deze taak overigens gezamenlijk opgepakt door verschillende scholen die in een *samenwerkingsverband* hun krachten bundelen. In hoofdstuk twaalf lees je hier meer over.

Brede zorg

1

Onderwijs is noodzaak voor een optimale ontwikkeling

De ontwikkeling is mede gebaseerd op het interactieproces tussen het kind en de sociale omgeving. Daarin neemt de school een belangrijke plaats in. Het onderwijs moet het denken en handelen van kinderen stimuleren door het creëren van situaties waarin die kinderen, alleen of met elkaar, al dan niet onder begeleiding, nieuwe dingen kunnen leren. Daarbij moet het eigen initiatief van kinderen worden gestimuleerd; ze moeten de eigen mogelijkheden kunnen ontwikkelen.

De leerkracht moet trachten betekenisvolle situaties te creëren, middelen ter beschikking te stellen, methodieken te hanteren, waardoor de leerling een optimale kans krijgt zich te ontwikkelen. In het onderwijs is daardoor enerzijds sprake van 'zich zelf ontwikkelen' en anderzijds van 'geleide' ontwikkeling.

Betekenisvolle situaties

Verskillende vormen van leren en onderwijzen

De school moet in ruime mate en op evenwichtige wijze aandacht besteden aan de verschillende vormen van leren en onderwijzen. Daarbij dient men rekening te houden met het feit dat de aard van het leren en onderwijzen onder meer bepaald wordt door:

- datgene wat geleerd wordt, en/of de aard en structuur van de leerstof
- het algemene ontwikkelingsniveau van zowel de leerling als de leerkracht
- de aanwezige kennis en vaardigheid bij leerling en leerkracht

- de manier waarop leerlingen met het onderwijsmateriaal omgaan
- de belevings- en ervaringswereld van een leerling
- de leermotivatie
- de wijze waarop leerlingen met elkaar en de leerkracht in de groep omgaan

Externe structuren mogen de ontwikkeling niet belemmeren

Continuïteit

Dit houdt in dat de continuïteit in de ontwikkeling de hoogste prioriteit krijgt. 'Continu' moet worden opgevat als: zonder onnodige struikelblokken en hindernissen. Een schoolteam moet oog hebben voor datgene wat zich in de leefwereld van het kind (gezin, buurt) afspeelt, heeft afgespeeld (peuterspeelzaal en kinderdagverblijf) of zal gaan afspelen (overgang voortgezet onderwijs). Continuïteit betekent ook dat zittenblijven nauwelijks meer mogelijk is.

Het onderwijs moet doortrokken zijn van de leef-, belevings- en ervaringswereld van kinderen

Ervaringswereld

Onder leefwereld wordt verstaan de wereld waarin we leven: het externe milieu. De ervaringswereld is de wereld waarmee de kinderen dagelijks te maken hebben: thuis, vriendjes en vriendinnetjes, school, kerk, vereniging enzovoort. De wijze waarop kinderen die ervaringswereld beleven, geeft inhoud aan de belevingswereld. De school moet nu, aansluitend bij die 'werelden', trachten structuur aan te brengen in de belevings- en ervaringswereld van die kinderen door het stimuleren en aanbieden van mogelijkheden tot het verwerven van vaardigheden, houdingen, kennis en inzicht. De aansluiting bij de 'werelden' van het kind veronderstelt een samenhang tussen het schoolse en het buitenschoolse gebeuren. Dat zal de leermotivatie bevorderen.

Voortdurende peiling is noodzakelijk voor een goede ontwikkeling

Ontwikkeling

Het team maar ook de individuele leerkracht moet de vorderingen in de ontwikkeling van leerlingen voortdurend volgen. Ontwikkeling veronderstelt immers vooruitgang en het is die vooruitgang die we beogen bij ieder kind. Daarvoor is het belangrijk dat een leerlingvolgsysteem de ontwikkeling van een leerling in beeld brengt.

Het kind heeft rechten

Wanneer de ontwikkeling moet leiden tot een zelfstandig deelnemen aan de samenleving hier en nu, maar ook in de toekomst, dan moeten we als onderwijsgevend oog hebben voor ieder kind. Elk kind heeft recht op onze hulp en aandacht, op vrijheid en geborgenheid.

Ieder team is daarmee geplaatst voor de opdracht deze uitgangspunten te vertalen in het eigen schoolwerkplan. Iedere leerkracht moet dat doen voor het didactisch-methodisch handelen in pedagogisch perspectief met de leerlingen in de eigen groep. In de hoofdstukken twee tot en met vier vind je hierover meer informatie. Dat geldt ook voor jou als vakleerkracht LO die samen met de groepsleerkrachten voor deze opdracht komt te staan.

1.1.3 Taken basisonderwijs

De in paragraaf 1.1.2 genoemde uitgangspunten maken duidelijk dat het kind met zijn aanleg en ontwikkeling begin- en eindpunt is in het onderwijs. Het onderwijs moet trachten de ontwikkeling van ieder kind te optimaliseren. In algemene termen moet het basisonderwijs een bijdrage leveren aan:

- het bevorderen van de ontplooiing van een breed scala van kwaliteiten van leerlingen, ter ondersteuning van hun persoonlijkheidsvorming en hun ontwikkeling naar volwassenheid
- cultuuroverdracht voor en voorbereiding op een toekomstig maatschappelijk functioneren van de leerlingen

Het plezier beleven aan het nu én het vergroten van de bagage aan vaardigheden, kennis en inzicht bij iedere leerling voor zijn maatschappelijk functioneren in de toekomst zijn de oogmerken van eigentijds basisonderwijs.

1.2 Kerntaken lichamelijke opvoeding: ontplooiën en toerusten

In subparagraaf 1.1.3 zijn de kerntaken voor het basisonderwijs genoemd: aan de leerlingen moeten optimale ontwikkelingskansen worden aangeboden en daarnaast moeten ze worden voorbereid op een actieve deelname aan het maatschappelijk leven. Deze kerntaken hebben ook consequenties voor de lichamelijke opvoeding, een van de vormingsgebieden op de basisschool. Lichamelijke opvoeding moet zorgen voor :

- Het bevorderen van de ontplooiing van het bewegingsgedrag van de leerlingen, ter ondersteuning van hun persoonlijkheidsvorming en hun ontwikkeling naar volwassenheid. Het accent moet liggen op ontplooiën.
- Overdracht van een sport- en bewegingscultuur en voorbereiding op een actieve deelname aan die sport- en bewegingscultuur. Het accent moet liggen op toerusten.

Het gaat bij deze taakstelling niet om of-of, maar om en-en. Het gaat om de exploratie, het spelend ontdekken én het leren van motorische vaardigheden, waarmee een leerling op een eigen wijze kan deelnemen aan bestaan-

de en toekomstgerichte sport- en bewegingssituaties. Beide zijn nodig, iets wat in bovenstaande taakstelling kort en krachtig is geformuleerd. In de praktijk houdt dit in dat je leerlingen in situaties moet plaatsen waarin ze veelzijdige bewegingservaringen kunnen opdoen. Op basis van die ervaring moeten de leerlingen het bewegingsgedrag zodanig ontwikkelen dat ze er iets mee kunnen. Het geleerde moet bruikbaar zijn. Wanneer je met datgene wat je geleerd hebt echt iets kunt, kun je ook deelnemen aan de sport- en bewegingscultuur in je eigen omgeving, hier en nu, én in de toekomst. Op grond van deze taakstelling zal de inhoud van het programma moeten worden vastgesteld. De kwestie van het verantwoord plannen wordt in hoofdstuk 13 nader uitgewerkt.

Bruikbaar zijn

1.2.1 Het ontwikkelen van het bewegingsgedrag: het accent meer op ontplooiën

Het accent ligt duidelijk op het 'goed voor nu', het plezier beleven aan de dialoog met de dingen en de ander(en), waarbij de wijze van bewegen bepaald wordt door de persoonlijke vormgeving. Het kind beweegt op een eigen specifieke wijze, omdat de situatie waarin het geplaatst is op dit moment deze inhoud en betekenis krijgt. Het bewegen is persoonlijk. Voor de leerlingen in met name de groepen 1 en 2 is een klassikaal uniforme situatie derhalve een slechte situatie. De kern van de lichamelijke opvoeding ligt voor deze leerlingen op het *ontplooiën*, en dan moeten ze ook de kans krijgen om vanuit eigen initiatief, op een eigen wijze en naar eigen keuze met de aangeboden situatie(s) iets te doen. Ontplooiën mag niet beperkt blijven tot de leerlingen in groep 1 en 2. Het is de basis voor alle bewegings- en sportactiviteiten voor alle groepen op de basisschool.

Ontplooiën

1.2.2 Introductie in een sport- en bewegingscultuur: het accent meer op toerusten

Naast het aanreiken van situaties waarin leerlingen op hun eigen wijze een 'bewegingsantwoord' kunnen geven, is het ook van belang dat ze leren omgaan met, en keuzes leren maken uit het repertoire dat de maatschappij, en de sport- en bewegingscultuur daarin, aanbiedt. Op basis van het *ontplooiën* zal met name voor de oudere leerlingen het accent meer komen te liggen op het *toerusten*.

Toerusten

'Toerusten' in die zin dat leerlingen activiteiten zodanig krijgen aangeboden dat ze ook kunnen deelnemen aan de buitenschoolse bewegingscultuur. Op deze wijze heeft het toerusten zin en betekenis voor een actieve vorm van vrijetijdsbesteding. Dat veronderstelt een vaardigheidsniveau om mee te kunnen doen. Voor de leerlingen in de groepen 3 tot en met 8 verschuift het accent steeds meer van ontplooiën naar toerusten.

De samenvatting van dit hoofdstuk staat op www.lichamelijkeopvoeding.noordhoff.nl.

Vragen en opdrachten

-
- 1.1** In subparagraaf 1.1.2 worden uitgangspunten voor het basisonderwijs genoemd.
- a** Welke zijn dat?
 - b** Wat betekenen deze uitgangspunten voor jou wanneer je verantwoordelijk bent voor de lichamelijke opvoeding aan een groep leerlingen op een basisschool?
- 1.2** In paragraaf 1.2 worden de kerntaken voor de lichamelijke opvoeding op de basisschool genoemd.
- a** Welke kerntaken worden van elkaar onderscheiden?
 - b** Maak aan de hand van een voorbeeld het verschil tussen beide kerntaken duidelijk.
 - c** Wat zijn de consequenties van deze kerntaken voor de lichamelijke opvoeding op jouw basisschool?
 - d** Wat is jouw mening over de 'of-of'-gedachte en de 'en-en'-gedachte bij de onderscheiden kerntaken voor de lichamelijke opvoeding?
-